

«UNA GRAN VERGÜENZA: EL POETA VERDAGUER EJECUTADO». LA SUBHASTA PÚBLICA DELS LLIBRES DE L'ESCRITOR I LA FORMACIÓ DE LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA

Ramon PINYOL I TORRENTS
Institut d'Estudis Catalans

In memoriam Ricard Torrents i Bertrana

INTRODUCCIÓ

«Una gran vergüenza: El poeta Verdaguer ejecutado». Amb aquest títol tan cridaner, a l'edició de la nit de *La Publicidad* del 19 de setembre de 1908, a primera pàgina, sortia un article, reproduït del *Diario del Comercio* del dia anterior i signat pel director d'aquest, Simeón Muguerza Sáenz, que alertava que el 30 d'aquell mes en pública subhasta judicial es vendria la biblioteca de Verdaguer. En reproduïm alguns fragments:

[...] el nombre del incomparable poeta anda semiprofanado de papel de oficio de un juzgado y servirá tal vez de chacota a la gente curialesca, mientras esto pasa, un vulgar acreedor promueve un juicio ejecutivo contra los ignorados herederos del poeta [...].

Y este acreedor [...] va a aventar por los aires, por unes miserables pesetas, lo que verdaderamente tiene un valor inapreciable [*els mobles i els llibres de la biblioteca de Verdaguer*].

[...] el día 30 del corriente [mes de setembre] se venderán en pública subasta los cuadros y los libros de Verdaguer, para que cualquier yankee adinerado se pueda llevar por un puñado de dólares lo que ya debiera estar guardado con siete llaves en la biblioteca provincial o municipal.

[...] estos 4.053 volúmenes, que tantos afanes y tantos dineros costarían a mosén Jacinto, han sido justipreciados mercantilmente en menos de una peseta cada uno.

Entre los infinitos admiradores del grande, del incomparable, del eximio poeta Verdaguer, ¿no habrá siquiera 4.000 dispuestos a desprenderse de una peseta [...] y quedarse todas las pertenencias de mosén Jacinto y regalarlas después a la futura biblioteca provincial, para que allí se reconstituyera la sala Verdaguer?

Resulta interessant de seguir aquesta subhasta per la seva repercussió pública, i per la destinació final dels llibres. El diari *El Diluvio* (29-IX-1908, p. 14), republicà i anticlerical, de gran arrelament popular, s'afegia al debat amb una nota informativa: «El Ayuntamiento, en unión del Museo-Biblioteca Balaguer, trata de adquirir a todo trance la biblioteca de Mosén Jacinto Verdaguer».

Notícies confuses. Per tal d'aclarir-ho creiem que podem aportar documentació oblidada i sobretot de nova.

La premsa, feta la subhasta el 30 de setembre, comentava en els dies següents el resultat. Així, el primer d'octubre a l'edició de la nit de *La Correspondencia de España*, de Madrid, es publica un telegrama de Barcelona que diu que s'ha produït la subhasta i que se l'ha adjudicada el creditor. El mateix dia *La Publicidad*, amb el mateix títol que el dia 19 i reproduint-ne part del contingut, un article signat per Farfarello —pseudònim del periodista i dramaturg bilingüe Rafael Marquina— relata com va anar l'acte, que qualifica de «monstruoso»:

Y en este concierto bárbaro no ha faltado la voz de nuestro Excmo. Ayuntamiento, que en vez de evitar profanaciones ha cometido la mayor.

Porque este Ayuntamiento que gasta 10.000 pesetas en un viaje, no ha querido gastarse cinco mil y pico para salvar la honra de Barcelona... *El comisionado del Ayuntamiento que ha asistido a la subasta, después de cubrir solo las dos terceras partes de la tasación, ha ido después pujando de PESETA EN PESETA y una vez ha pujado hasta cinco [veces] y hasta llegar [a] 3.700 pesetas que ya no ha pujado más. El ejecutante ha quedado dueño del precioso legado.* [subratllat del diari]

Este es el hecho, en toda la horrible seguridad de sus perfiles.

El Ayuntamiento se ha cubierto de deshonor.

[...] Si el Ayuntamiento no sabe enmendar su error, los ciudadanos de Barcelona, rasgando como los antiguos, por el dolor, las vestiduras, maldecirán la fatalidad de su destino.

En els propers dies l'assumpte continua essent notícia a la premsa. I tant a la catalana com a la de la resta de l'Estat —en llocs com Terol, Palència, Sevilla o Santander—, fins a traspassar la frontera, com ara a Tolosa de Llenguadoc. No cal dir que la madrilenya (*ABC*, *La Prensa*, *El Globo*...) fou la que més s'hi va abraonar i que les publicacions espanyolistes van fer burla de la incapacitat catalana per evitar la subhasta. Com a mostra, un comentari de *Gedeón*, de Madrid, del 4 d'octubre:

¡Vivir para ver!

En Barcelona se acaban de adjudicar en pública subasta los libros del gran poeta Jacinto Verdaguer.

El caso es tan triste, tan vergonzoso, que solo en la noticia quedan hechos todos los comentarios.

¿Y el Ayuntamiento? ¡Y los catalanistas, amantes de sus glorias? ¿Y los hombres cultos? ¿Cómo no impidieron la perpetración de ese delito?

Si se hubiera cometido en Madrid ¡da miedo pensar cómo nos hubieran puesto los ramblistas!

¿Les parece a ustedes que dirijamos a Cambó un telegrama de protesta?

El dia 1 d'octubre, a l'edició del matí, *La Publicidad*, reproduint el títol i subtítol que ja havia emprat el dia 19 de setembre, publica un article, novament signat per Farfarello, que és un atac virulent contra l'Ajuntament de Barcelona per, segons ell, haver anat a la subhasta dels llibres i no haver aconseguit quedar-se'ls. El fet, que qualifica de «monstruoso», «bárbaro» i un «deshonor», representa una profanació i per això, amb «una apatía y una indiferencia culpables», l'«Excelentísimo Ayuntamiento de Barcelona ha dejado pisotear la gloriosa memoria de Verdaguer». I, entre altres perles, deixa anar que és una actitud semblant a la dels mercaders i fariseus repartint-se, en aquest cas, «las reliquias» de la vestimenta del poeta. L'article, que conté encara moltes més desqualificacions, acaba reclamant una rectificació: «Si el Ayuntamiento no sabe enmendar su error, los ciudadanos de Barcelona, rasgando, como los antiguos por el dolor, las vestiduras, maldecirán la fatalidad de su destino».

En aquest moment, amb la premsa clamant contra l'Ajuntament, alguns diaris insinuen que potser l'adjudicatari vendrà els llibres a l'Ateneu Barcelonès; d'altres, que el municipi els comprarà i els donarà al Seminari; i fins hi ha qui reclama que hi hagi una subscripció popular per aconseguir la quantitat necessària per a l'adquisició, sense concretar-ne una destinació. Bones intencions, improvisació i «rumorologia». Ara ja han aparegut tres institucions: Biblioteca Víctor Balaguer, Ateneu Barcelonès i Seminari Diocesà de Barcelona. I encara, com veurem, sortirà també una «Sociedad Literaria».

El 5 d'octubre *El Poble Català* tornava sobre la qüestió en un entrefilet a la primera plana, sense signatura i titulat «Els llibres den [sic] Verdaguer», on comentava que, entorn d'aquests «comença a formar-se una petita llegenda». Es tractava, per part de «plores fàcilment sentimentals», d'afirmar que tant l'ajuntament barceloní com el conjunt dels catalans han tornat «a decorar amb ortigues l'augusta memòria d'en Verdaguer». La nota explica que l'Ajuntament va anar a la subhasta, representat per Pere Coromines, el qual al final es va retirar veient la tàctica seguida pel creditor d'anar apujant el preu i forçar un acord per aconseguir «a costa de l'Ajuntament, un bon negoci».¹ I recull que els llibres s'havien ofert al Seminari i que l'Ajuntament podia contribuir a adquirir-los.

La idea del Seminari ignorem com es va divulgar, però s'havia estès arreu. El diari mallorquí *La Última Hora*, del dia 7, per exemple, deia:

Una Sociedad literaria se puso al habla con la persona a la que fueron adjudicados los libros, adquiriéndolos por la cantidad por él ofrecida.

Estos libros serán entregados a la biblioteca del seminario, formándose con ellos una sala especial, que llevará el nombre de Sala de Verdaguer.

I el dia 8 saltava la notícia: «El legado Verdaguer. La Biblioteca del gran poeta es adquirida por el Institut d'Estudis Catalans» (d'ara endavant, IEC), segons *La Publici-*

1. Els periodistes «sentimentals» serien Rafael Marquina, de *La Publicidad*, i altres d'idees afins, és a dir, els promotors de la campanya entorn de la subhasta dels llibres a la qual ens referim. Marquina, com veurem, va respondre a l'atac d'*El Poble Català*. Pere Coromines, d'altra banda, era col·laborador d'aquest periòdic, que acabaria dirigint a partir del novembre de 1909. La publicació estava vinculada al Centre Nacionalista Republicà, una escissió de la Lliga.

dad, edicions de la nit del 8 i del matí del 9. L'article, també a primera plana i en les dues columnes de l'esquerra, sense signar, és un cant a la memòria de Verdaguer, un repàs als seus infortunis i una lamentació per la vergonya que ha passat Catalunya a l'Estat i a l'estranger per aquest afer. Acaba lloant l'esforç de l'IEC i explicant que aquest vol formar una «gran biblioteca», els fons inicials de la qual seran els llibres de Marià Aguiló, que havien estat comprats al seu fill per la Diputació, la donació dels hereus de l'historiador Antoni Aulèstia i Pijoan i la biblioteca verdagueriana.

Aquest mateix diari, encara el dia 13, inseria un article de Marcellí Domingo —el mestre i polític republicà que havia de ser ministre d'Instrucció Pública a la II República—, en una secció titulada «De mi dietario», on encara feia retrets, a no sabem ben bé a qui, per com s'havia gestionat tot l'assumpte:

Unos cuantos caballeros, hermanos corporales —de ningún modo espirituales— [...] de nuestro amicísimo señor Esteve, pretendían afanar, en compensa[ción] a unos dineros, toda la biblioteca, todos los libros de mosén Jacinto Verdaguer. El Instituto de Estudios Catalanes [...] ha hecho zancadilla al Sr. Esteve, y los libros del poeta humilde y excelso, adquiridos por dicho Centro, ocuparán contiguos a los de D. Mariano Aguiló, algunos plúteos y anaqueles... (*La Publicidad*, 23-XII-1908, p. 1).

No sabem què hi podia haver de cert en aquesta suposada donació al Seminari. Però la «societat literària», com veurem a continuació, era l'Institut d'Estudis Catalans. I les actes i la documentació conservades al seu Arxiu² expliquen una altra història.

El diari mallorquí *La Almudaina*, el 10 d'octubre, en un article titulat «Los libros de Verdaguer», signat pel seu corresponsal a Barcelona, l'escriptor Joan Torrendell, feia unes consideracions interessants, alhora que curioses, sobre tot l'afer. Elogiava la tasca feta per l'IEC en tot l'assumpte, que havia acabat de manera positiva.³ Feia esment del seu «gran amigo, Pedro Corominas, alto empleado del Ayuntamiento», que el va representar en la subhasta i que no es va deixar portar per «el pugilato de las ofertas, quizás porque su poderdante no le autorizó para más», cosa que va aixecar «voces de protesta y escándalo».

La subhasta l'havia decretat el Jutjat de Primera Instància del Districte de la Universitat, i, en paral·lel, és sorprenent, en el Jutjat Municipal de la Llotja, el 29 de juliol d'aquell any, quatre creditors de Verdaguer —Agustí Valls i Vicens, Rafael Vilaclara i Gibert, Lluís Callén i Corzán, i Mn. Joan Güell i Pou—,⁴ obrien també una reclamació

2. Em plau d'agrair a la Cap del Servei d'Arxiu i Documentació de l'IEC, Laia Miret, que amb una gran celeritat trobés la documentació que sospitava que podia guardar-s'hi. Totes les actes de les reunions de l'IEC es poden consultar a la plataforma «IEC Obert» del web de l'Institut.

3. Torrendell, que dirigia el setmanari *La Cataluña* (p. 653), el mateix dia 10 hi inseria un entrefilet amb el repetitiu títol «Los libros de Verdaguer» on dona la notícia de l'adquisició, que contribuirà a la formació de la Biblioteca de l'Institut. L'única referència a la polèmica d'aquells dies són les ratlles finals: «En esta colección [*la Biblioteca de l'Institut*] se guardaran en adelante los libros de Verdaguer, la dispersión de los cuales no debía consentirse por el buen nombre de las letras catalanas».

4. Era cosí de Verdaguer i ajudant seu a Can Comillas. Posat al costat del marquès, va «heretar» tots els càrrecs que tenia el poeta. És l'autor d'un extens pamflet a favor dels seus perseguïdors —essent

contra els hereus testamentaris de Verdaguer.⁵ No tenim notícies que continuessin endavant, potser assabentats al cap de poc per la premsa del procés resolt en l'altre jutjat.

LA SUBHASTA I EL CREDITOR

És ben sabut que el nucli dels problemes de Jacint Verdaguer dels deu darrers anys de la seva vida és la compra el març de 1892 de la finca de la Santa Creu de Valldarxa (els Penitents), que havia sortit a subhasta.⁶ Per adquirir-la, el poeta es va endeutar, però el seu acomiadament aquell mateix any de les feines que tenia a Casa Comillas⁷ i posteriorment, el 1896, va deixar de tenir l'ajut que rebia del seu bisbe, i, doncs, no va poder fer front als pagaments.⁸ En morir, els deutes, en mans de diversos creditors, no els havia pogut cancel·lar.

En dos arxius es conserven notes autògrafes de Verdaguer sobre quantitats que li havien deixat algunes persones. Així, a la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat (ms. 854) hi ha una relació del que deu a diversos creditors, entre els quals anota «Cristòfol Creus 1.100 [pessetes]». Ignorem la data del document. I a la Biblioteca de Catalunya (d'ara endavant, BC), en el ms. 1818, f. 50v, en una anotació també sense data, figura novament Cristòfol Creus, amb la mateixa quantitat i la seva adreça: carrer Gignàs, 46, entresol. Però a la vista del que reclamarà aquest, li devia deixar més quantitats.

El que constitueix una qüestió per ara irresoluble és per què el jutjat porta a subhasta els llibres de Verdaguer per tal que el creditor Cristòfol Creus pugui recuperar els diners presats. Els llibres, en el moment de la mort del poeta, devien trobar-se en el domicili que compartia amb la família Duran, els membres de la qual foren els seus hereus. És cert que aquests van renunciar a l'herència després d'haver-se venut tot el que van poder.⁹ Es

benignes en la qualificació—, titulat *Vida íntima de Mossen Jacinto Verdaguer, prevere* (Barcelona: Impremta «El Siglo xx», 1911).

5. Vegeu la n. 10. Tots ells figuren en la llista autògrafa de deutes de l'escriptor citada més avall.

6. Per ampliar la informació sobre aquesta compra i els problemes que se'n derivaren, vegeu Pinyol (en premsa).

7. Li comportaven tres sous: capellà domèstic del marquès de Comillas, almoïner seu i inspector eclesiàstic dels vapors de la seva empresa naviliera (la Compañía Transatlántica Española).

8. Mentre estigué en residència forçosa al santuari de la Gleva (de maig de 1893 a maig de 1895), amb l'argument que «necessitava descansar», el bisbe Morgades el mantenia. Per desobediència, el prelat el va suspendre *a divinis* de qualsevol funció sacerdotal, amb la qual cosa va perdre l'únic ingrés que li quedava, l'anomenat «benefici de la missa», una quantitat mínima que el bisbe havia de donar als sacerdots perquè visquessin amb la dignitat pròpia de la seva condició. La suspensió va durar de juliol de 1895 a febrer de 1898.

9. Mercedes Duran, Amparo Duran i el marit d'aquesta, Amadeu Guri. Tanmateix, aquests conservaven documents de l'herència, que haurien d'haver passat als nous hereus per sentència del 20-III-1909 del Jutjat de Primera Instància del Districte de la Concepció, que foren els parents consanguinis, és a dir, la germana del poeta, Francisca, i la neboda Miquela Verdaguer i Aguilar. Els Duran encara tenien papers verdaguerians. El ms. 1198 de la Biblioteca de Catalunya consta, segons l'Inventari de manus-

tractava d'una biblioteca considerable, si tenim en compte el volum de les biblioteques personals en el segle XIX. Gairebé es pot afirmar que devia de ser una de les llibreries privades més importants de Barcelona. Tampoc no hem pogut aclarir de moment la raó per la qual n'era dipositari, com veurem més avall, Lluís Carles Viada i Lluch.

Però, qui era aquesta persona? Sabem que els cognoms eren Creus Amigó i que en una sentència del 22-V-1908 del Jutjat del Districte de la Universitat consta que és «latonero» i «residente como asilado en el Asilo del Desierto de Sarrià». La professió resulta poc clara, perquè es pot tractar tant d'un fabricant o venedor de llautó com del que anomenem «llauner».¹⁰ L'Asil del Desert de Sarrià, fundat el 1894 per l'industrial tèxtil Josep Sert i el metge Josep Ricart, era portat per les Germanes de la Caritat i acollia com a màxim vint-i-cinc asilats, que havien de ser, segons els seus estatuts, artesans i obrers «absolutament pobres i inútils per al treball».¹¹

Que aquell 1908 fos asilat per raó de ser mutilat i pobre no implica que ho fos un temps abans, en els moments en què prestà diners a Verdaguer. Cal tenir en compte que ser prestador o «prestamista», si es feia d'acord amb la legalitat, ho podia ser qualsevol persona i no implicava la condició o la consideració d'usurer. I Verdaguer hi va recórrer diverses vegades, pel que sabem. Crida l'atenció, tanmateix, l'embolic judicial que hi havia: Cristòfol Creus reclama¹² en principi (sentència del 22-IV-1908, citada abans) la quantitat

crits verdaguerians de 2004, que havia pertangut a Empar Duran, sense saber en quin moment, que havia de ser posterior a la renúncia, hi va ingressar. I, encara, la Diputació de Barcelona, va destinar a la BC, va comprar el 31-X-1929, a Amparo, un lot d'autògrafs verdaguerians per valor de 700 pessetes, una quantitat no menyspreable (Arxiu General de la Diputació de Barcelona, 4192, exp. 149). La despesa va ser inscrita en el llibre de registre de factures de la Biblioteca de Catalunya el 31 de desembre de 1929 (Arxiu Administratiu de la BC, llibre 193 (òlim 247), número de registre de despesa 671. Hem de fer constar el nostre agraïment a la Sra. Alícia Xicota, de l'Arxiu General, pel seu ajut per localitzar aquest document verdaguerià i altres documents relatius a la BC i l'IEC. Ve. També les notes 12 i 17.

10. Fem aquesta distinció perquè la paraula castellana sembla que no es va incorporar fins ben entrat el segle XX en el diccionari normatiu espanyol (on el mot només es contempla en el sentit de fabricant o venedor, no de treballador), ja que ni *latón* ni *latonero* figuren encara en el *Diccionario Histórico de la Lengua Española* (no surt en l'edició de 1974). Potser s'usà com a sinònim d'*hojalatero* o com una castellanització de «llauner»? D'altra banda, no hem trobat Creus documentat a la premsa més que com a donant entre 1902 i 1905 de petites quantitats per ajudar a la construcció del temple de la Sagrada Família, segons les relacions que publicava periòdicament *El Propagador de la Devoción a San José*, un butlletí que va sortir de 1866 a 1947 (excepte entre l'agost de 1939 i l'octubre de 1943). Tot i ser asilat, no consta que pledegés amb el benefici de pobresa.

11. «Per homenatge a l'insigne màrtir catalana [santa Eulàlia] i per ser ideat, fundat i posat en obra per fills amants de Catalunya, i destinat a obrers de Barcelona i voltants, solament s'hi parlarà la llengua catalana», segons un extracte dels seus estatuts que copiem literalment de <<https://www.historiadesaria.com/asilodesert.html>>. [Consulta: 25 de gener de 2025.] Avui amb el nom d'Institut continua essent una residència geriàtrica en la mateixa ubicació.

12. La demanda és «contra los ignorados herederos del Reverendo D. Jacinto Verdaguer, en rebeldía». Es tractava dels hereus testamentaris, els germans Empar, Manuel i Mercè Duran i Martínez [la demanda s'oblida del marit de la primera, Amadeu Guri Lloreda]. Ja feia uns anys, en una data indeterminada, que havien renunciat a l'herència després d'haver-se venut llibres, manuscrits i els drets d'autor, herència que passaria per sentència del 20 de març de 1909 als parents consanguinis de Verdaguer, la seva germana Francisca i la seva neboda Miquela Verdaguer i Aguilar.

de 3.147 pessetes —no s'indica d'on surt la xifra— i més endavant demana un increment, i li és concedit, de 2.100 pessetes d'interessos del període del 12 de juny de 1902¹³ al 12 de juny de 1908. En total, doncs, 5.247 pessetes. Els béns que surten a subhasta, però, només arriben, d'acord amb el peritatge que se'n va fer, a 3.471 pessetes, una discrepància a la baixa que és habitual en les subhastes. La puja, com hem vist, de tota manera no passà de 3.700 pessetes i els béns quedaren en poder del creditor Creus, que immediatament els vendria a l'Institut d'Estudis Catalans, com veurem, per 4.000 pessetes.

A l'edicta de la subhasta, hi figuren, a banda dels llibres, unes peces de les quals sembla que no van entrar en la compra a Creus, ja que no costen en les factures que té l'IEC, ni on es troben avui:

Un cuadro antiguo, pintado al óleo, representando un Santo, llevando una custodia y en la izquierda una Virgen; otro cuadro al óleo representando una Virgen con el Niño Jesús, con una dedicatoria a Mosén Jacinto Verdaguer, de don Sebastián Junyent; tres cromos [*gravats?*], uno representando a Moisés, otro con un Santo Cristo y otro representando [a] San Francisco al pie de un Santo Cristo, un clavo [*una reliquia?*] dentro de un cuadro, pesetas 471' -.

Aquests objectes no es troben ni a l'IEC, ni a la BC, ni al Museu Nacional d'Art de Catalunya, ni en l'inventari de Patrimoni de la Diputació de Barcelona, llocs on per la seva vinculació amb la corporació provincial podien haver anat a raure. El més interessant ha de ser l'oli de Sebastià Junyent, un modernista rellevant. Potser algun dia apareixerà, i, per ara, ens trobem amb un altre enigma.¹⁴

LA GESTIÓ DE L'AFER PER PART DE L'IEC

A l'acta de la sessió plenària del 6 d'octubre d'aquell 1908, presidida per Antoni Rubió i Lluch, s'hi troba aquest paràgraf, que transcrivim literalment amb l'ortografia del moment:

El senyor [Miquel dels S.] Oliver dona compte al Institut practicades per ell y pel Sr. [Pere] Corominas per adquirir la biblioteca de Mossen Jacinto Verdaguer, que fou venuda dies passats en pública subasta. L'Institut acorda aprobar en tots sos extrems les celoses gestions

13. Recordem que el poeta va morir el dia 10 d'aquell mes.

14. En la recerca, infructuosa com hem assenyalat, d'aquestes peces i, sobretot del quadre de Junyent, hi ha hagut diverses persones que m'hi ha ajudat i a qui em plau d'agrair-los-ho: Francesc Fontbona, especialista en aquest autor i antic cap de la Unitat Gràfica de la Biblioteca de Catalunya; Manuel Jorba, que ha estat director d'aquesta Biblioteca; Laia Miret, cap del servei d'Arxiu i Documentació de l'IEC; Laura Pinyol Rius, del MNAC; Josep M. Palau, cap tècnic de l'Oficina d'Assessorament Històric i de Patrimoni de l'IEC; i Joan Pérez Pinart, administrador de la Fundació Institut del Desert de Sarrià (continuadora de l'Asil).

fetes pels senyors Oliver y Corominas. Aquests senyors declaren per boca del present senyor Oliver que després d'haver fet tots els possibles per adquirir la biblioteca en la subasta, aquesta fou venuda á una tercera persona que s'en despendria avuy per la cantitat de 4.000 pessetes. L'Institut atenent al bon nom de mossèn Jacinto Verdaguer y del dol que seria veure dispersar els llibres que porten en sa majoria dedicatòries al poeta, acorda adquirir per aquest preu la dita biblioteca y facultar al senyor [Guillem Maria de] Brocá perquè firmi en nom de l'Institut els documents relatius á l'entrega. S'acorda també pagar immediatament la part de costes que puja a 1.233,33 pessetes que's descontaran després al pagar el total de l'import de la biblioteca.

Hi ha dos adverbis, «avuy» i «inmediatament», que cal entendre de manera literal. En data d'aquell mateix dia hi ha a l'Arxiu de l'IEC (d'ara endavant, AIEC) un document comptable manuscrit, no signat i amb número de «partida de sortida» 116, que diu: «He pagat: A Cristóbal Creus y Amigó, per primera entrega del preu de la Biblioteca que fôu de Mossén Cinto Verdaguer, fact. 118. Ptes. 1.233,33». En un altre document, d'identífiques característiques, que s'indica corresponent a la factura 118, es fa constar que s'ha lliurat el 21 d'octubre al venedor la quantitat de 2.766,62 pessetes (Arxiu de l'IEC, Documentació de Gestió Econòmica (DGE), c. 2, balanç 1908, partides de sortida 116 i 118).¹⁵ És a dir, s'ha completat la compra de la biblioteca de Verdaguer per les 4.000 pessetes pactades.

En el mateix AIEC hi ha un altre document, redactat en castellà —única llengua vàlida llavors en l'àmbit mercantil, com en tots els altres registres formals— amb un estil jurídic, que és el del tancament legal de la compravenda. Es tracta de tres fulls, en part mecanografiats i en part manuscrits, on s'indica, en una primera clàusula, que el venedor ja ha rebut la primera part de l'import pactat per mitjà d'un taló de la Banca Arnús que li va lliurar el Tresorer de l'Institut (Brocà). En una segona clàusula, hi figura el compromís de donar la quantitat restant tan aviat com el Jutjat hagi emès l'ordre per la qual el dipositari judicial, que era Lluís Carles Viada i Lluch,¹⁶ una persona molt vinculada a

15. Es conserva igualment un justificant de pagament «Acord de gasto» del 1er rebut, establert de mà de Jordi Rubió i Balaguer, pel pagament acordat en sessió del 5 d'octubre de 1908 (AIEC, DGE, c. 1 – justificants). A la mateixa sèrie DGE hi ha també un document en català que dona el resum del balanç d'ingressos i despeses enviades al «Tribunal de cuentas» en què s'especifica com a «Gastos» el pagament dels 2.766,65 ptes. (AIEC, DGE, c. 2, «Copia de la relació enviada al Tribunal de cuentas respecte de l'empleu de les subvencions percebudes per l'Institut d'Estudis Catalans de la Diputació de Barcelona durant l'any 1908...»). Com es pot veure, el control de les despeses era ben exhaustiu.

16. Convé recordar que Viada fou una persona propera a Verdaguer, editor del llibre *Santa Eulària* (1899) i més endavant dels volums *Disperses* (1924) i *Barcelonines* (1925), a banda de col·lector de la primera antologia verdagueriana, *La mellor corona* (1902), que conté textos inèdits o poc coneguts, i traductor al castellà d'un nombre considerable de poemes. Escriví diversos articles sobre la vida i l'obra del poeta. Vinculat doblement a la família consanguínia de l'escriptor i als hereus testamentaris, havia figurat com un dels marmessors i, alhora, un dels hereus en el testament de Verdaguer del 3 de juny de 1902, després canviat del tot pel del 10 de juny. L·legà a la BC manuscrits verdaguerians (versions en net i esborranys), traduccions castellanques inèdites i documents personals seus i del poeta. Hi ha molt poca informació biogràfica sobre Viada; provisòriament, veg. Verdaguer (2006: 102-110) i Pinyol (2023: 352-354).

Verdaguer, faci lliurament dels llibres. Figuren com a signataris Cristóbal Creus i Guillem de Brocà.¹⁷

En el segon i en el tercer fulls, com a continuació del contracte esmentat, amb lletra pulcrament caligràfica, que no correspon a Cristóbal Creus, com es comprova comparant la de la seva signatura amb aquella. Ara es detallen no sols com es va efectuar el primer pagament, sinó com s'ha fet el segon en el dia que figura al peu, el 21 d'octubre. A banda de Cristóbal Creus, hi ha la signatura de Pere Coromines com a pagador en qualitat de «vocal tercero» de l'IEC.

A banda del que he detallat, hi ha en aquesta documentació dos esments interessants. El primer, que els béns embargats eren «libros y algunos cuadros». I en el segon es parla d'«objetos». No hi ha, tanmateix, cap constància que, a part dels llibres, entressin a l'IEC quadres o altres objectes, que sí que consten en l'edicta judicial. Ignorem què se n'ha pogut fer, si és que mai van ser lliurats a l'Institut. De moment no es pot resoldre el cas.

Tampoc no s'acaba de poder aclarir el nombre de llibres que integraven la biblioteca verdagueriana. Segons la premsa, com s'ha vist més amunt, eren 4.053. En el registre d'entrada de llibres de la BC, en data 22 d'octubre —noti's que consten com a entrats justament el dia després d'haver-se tancat la compravenda—, van enregistrats del número 4.861 al 9.861, una llista que ocupa 154 pàgines omplertes. En total, exactament 5.001 títols.¹⁸ Uns anys després, Jordi Rubió (1914: 7-8), afirmava:

Alguns dies més tard [*d'acordar-se la compra*] entrà l'Institut en possessió de la biblioteca, que consta, *en resum*, de 6.350 títols [*el subratllat és nostre*], als quals s'ha d'afegir encara una partida llarga de números escadussers de revistes i retalls de periòdics [...]. En Verdaguer, que sentia la transcendència de la seva obra, recollia amb molt de compte tots els articles que s'hi referissin.

La xifra, per l'autoritat de qui la dona, ha esdevingut canònica fins avui, i així la recullen les darreres obres que han tractat de la història de la BC (Fontanals / Losantos 2007: 47; Alaix / Bellostas 2014: 12). El mateix Rubió, en l'article acabat de citar (p. 9), explica que a 27 de desembre de 1909 la Biblioteca té inventariats 10.738 llibres i 1.129

17. Una còpia mecanografiada del mateix contracte, amb signatura autògrafa de Creus i Brocà però sense l'afegitò manuscrit, es conserva a l'Arxiu administratiu de la BC, c. 35/6.

18. En la relació dels béns trets a subhasta, segons l'edicta judicial publicat al *Diario Oficial de Avisos de Barcelona*, núm. 1887, del 17 de setembre de 1908, de llibres només es dona la xifra de 3.989. Si hi sumem els «40 tomos» de «Varios periódicos y revistes», encara en queden vint-i-quatre per arribar a la quantitat esmentada a la premsa. A l'edicta, sota el concepte «Diarios, periódicos, entregas, catálogos, recortes y otros papeles», es diu que n'hi ha «20 paquetes», que, amb els quatre manuscrits que també hi trobem, resultaria exactament la xifra de 4.053, que és la que corria en els mitjans periodístics. Ara, en el llibre de registre de la BC, quan comencen a anotar-se els llibres de Verdaguer el 20 d'octubre, ja n'hi havia d'anteriors enregistrats 4861 (data del 6 d'octubre). El darrer dels llibres verdaguerians té assignat el número 9861: la resta dona exactament 5.000 títols entrats. Quants llibres van entrar? En el «Registre d'entrada de llibres», vol. I, hi consten numerades 5.856 obres, amb els darrers núm. (5852 a 5856) ratllats. El vol. II s'inicia, continuant amb la relació de peces verdaguerianes, sorprenentment, amb el núm. 6872. Falten, doncs, del registre 1016 títols per consignar. Això no altera, en tots cas, la xifra de 5.000 entrats.

manuscrits. Si sumem els de la compra del fons de Marià Aguiló,¹⁹ 4.193, els del llegat dels fills d'Antoni Aulèstia, que «s'acostava als 500» (Fontanals / Losantos 2007: 49) —de fet, 450—,²⁰ els 1.212 de compres i donatius fets fins al 1909 segons Rubió i els suposats 6.350 de la llibreria de Verdaguer, obtenim la quantitat de 12.298 volums,²¹ superior als 10.738 que havia donat el director com a tancament de l'any 1909 i que és exacta. Però resulta que a 31 de desembre de 1908 només consten registrats en el volum d'entrades de la Biblioteca 9.913 llibres i, com hem vist, el 1909 acaba amb 10.738 (i el 1910 amb 13.799). Segons els Registres d'entrada, el 1908 va començar amb onze llibres (26 de febrer). El 28 de març es registren els que van donar els hereus d'Antoni Aulèstia i Pijoan, del núm. 18 al 421, però no vol dir que hagin entrat 403 llibres, perquè en els primers anys amb un mateix número entraven tots els volums o toms d'un mateix títol, cosa que complica saber el nombre exacte, sobretot quan la calligrafia de nombre de volums no és clara. En tot cas, fent el recompte per volums, ens dona la xifra de 469. El 28 de juliol comença el registre del fons Marià Aguiló, que anirà del núm. 428 al 4842bis, amb un total de 4.568 exemplars, als quals s'afegiran en diversos moments posteriors, i enmig dels registres d'altres autors, noranta-set llibres més, que fan, segons el nostre recompte, un total de 4.665.

El registre dels llibres verdaguerians comença el 22 d'octubre, just després de la compra a Cristòfol Creus del fons obtingut a la subhasta. L'enregistrament devia durar molts dies i els llibres d'inventari presenten buits estranys pel que fa als llibres de Verdaguer. El primer núm. de registre és el 4861 i el darrer serà el 9861. Ara, en el «Registre d'entrada de llibres» (vol. 1), els números del 5728 al 5765 són per a llibres del fons Aguiló que havien entrat a la BC posteriorment als de Verdaguer i que són enregistrats aquí. Són el conjunt de trenta-vuit peces a les quals ens hem referit en el paràgraf anterior. Els registres continuen amb el núm. 5766 i arriben fins al 5851. A partir d'aquí, el llibre té tot un seguit de fulls amb les dades sense emplenar, però marcant cada full (on hi caben trenta registres) amb els números corresponents de les desenes (5980-5990-6000, 6010-6020-6030...). Les anotacions es reprenen en el vol. 2 del Registre, on, sempre conservant la data inicial de l'entrada (22 d'octubre), amb el núm. 6872 i fins al 9861, ja hi ha el títol i el nombre de volums. Tot plegat fa difícil el recompte del total d'exemplars que contenia el fons. De les pàgines en blanc desconeixem els títols (i el nombre de volums de cada un) i la tasca de reconstruir-los a partir dels números de registres és pràcti-

19. Fou, tot just acabat de crear, el primer de què disposà l'IEC. Es comprà per la suma, pagada per la Diputació, de 100.000 pessetes, certament extraordinària, al seu fill Àngel. L'acord de l'IEC, a proposta del secretari Josep Pijoan, ja consta en l'acta fundacional del 5 de juliol de 1907, i la compra feta efectiva el 27 de gener de 1908, amb la indicació en l'acta d'aquest dia que s'adquiria «per a que formi el primer nucli d'una Biblioteca Nacional». Valguí, com a punt de comparació, que la Diputació dotà el 1910 l'Institut de 10.000 pessetes per a la compra de llibres, quantitat que passà a 20.000 pessetes el 1911 (Rubió 1914: 9-10). En el volum I de «Registre d'entrada de llibres» de la Biblioteca de Catalunya amb data 28 de juliol de 1908, n'hi consten, com diem, 4.193, enregistrats del 657 al 4842bis.

20. En el volum citat en la nota anterior, hi consten exactament 450 títols, entrats per donació dels hereus i enregistrats en data 28 de març de 1908 del número 18 al 427, però comptant per llibres, foren 469.

21. I, encara, hi ha els llibres que ja tenia la BC en el moment d'entrar els llibres d'Aguiló.

cament impossible. Sí que, quan tenim les dades, podem comptar, amb relativa seguretat, els volums que corresponen a cada títol. En total, 5.067 exemplars, als quals s'haurien de sumar els volums que sortissin dels títols dels fulls en blanc a què acabem de referir-nos. No sembla creïble, tanmateix, que, amb aquests, donin la xifra de 6.350 que aporta Rubió.

Ignorem les raons d'aquest ball de quantitats, que forçosament ha d'haver marejat el lector com ens ha marejat a nosaltres. Potser Rubió donà la xifra de 1909 com a pròpia del 1908? En tot cas s'hi acosta molt.²² Bo i esperant que algun dia s'esclareixi la qüestió, el fet cert és que l'IEC des que va saber la notícia de la subhasta va fer tota mena de gestions per adquirir els llibres de Verdaguer. En contra del que diuen algunes de les notícies de premsa que hem citat, sobretot a través de Pere Coromines, que va anar en nom de l'Ajuntament a la rematada, tot i ser-hi com a funcionari municipal, tenia també l'encàrrec de l'IEC de negociar la compra dels llibres. Si, com es diu en alguns articles periodístics, va fer un mal paper en retirar-se de l'acte de liquidació, la retirada només va ser tàctica perquè tenia un límit de diners per oferir, alhora que estava negociant amb el creditor.

I ho feia amb Miquel S. Oliver, membre de l'IEC que, com hem vist, informa el Ple el dia 6 d'octubre. Oliver, les gestions del qual no devien pas ser ignorades per tothom, podria, potser, explicar que l'Ateneu aparegui en certs mitjans com una possible entitat destinatària dels llibres de Verdaguer. Perquè Oliver era Oficial Major de Secretaria i Bibliotecari d'aquella institució. I, a més, era codirector de *La Vanguardia*, un diari que havia donat de manera mesurada informació sobre la subhasta. Així, el dia 20 de setembre, deia:

En la próxima sesión del Ayuntamiento es probable que se presente una proposición urgente para que, salvando los obstáculos de carácter legal que puedan existir, el Municipio acuda a la subasta de varios manuscritos y efectos [sic] y de los libros de la biblioteca que perteneció al gran poeta Verdaguer, señalada para el día 30 del actual.

El mateix periòdic tornava a referir-se a la qüestió uns dies més tard, el 27, en aquests termes:

¿Qué se han hecho los que tantas lágrimas dijeron derramar por la pérdida del insigne vate de Folgarolas? ¿No han podido reunir entre todos 3.471 pesetas [el preu de sortida], para evitar que saliera en los periódicos oficiales este anuncio?

22. Per acabar-ho d'embrollar, en el volum d'«Entrada de llibres: 1907-1908», l' anotació de títols de la llibreria verdagueriana va del número 4.861 al número 6.042, i a continuació van pàgines en blanc on, comptant les ratlles, s'anoten números del 6.043 al 6.871, però sense registrar cap títol. El segon volum del registre de llibres comença amb el número 6.872 i acaba amb el 9.861. O sia, que tenim un buit de 830 títols, no de ratlles per escriure noms de llibres. Si mai es vol reconstruir la Biblioteca de Verdaguer, hi haurà una feina considerable. Tampoc no devia ser menor la tasca de copiar tots els títols del fons Verdaguer en el Registre, per més que totes les entrades portin la data de 22 d'octubre i que, naturalment, n'ignorem els dies que devia durar. És possible que tot plegat es degui a la relativa inexperiència de les persones que tot just començaven a fer-se càrrec de la biblioteca.

I en donar la notícia de la liquidació, en el número del dia 3 d'octubre, indicava que els llibres de la biblioteca passarien «a poder de una entidad de esta ciudad, por encargo de la cual la ha adquirido el indicado postor [*el mateix creditor*]» (p. 3). El mateix dia, a la p. 4, inseria un interessant article signat per un desconegut «C. C.», amb el títol «Cotidianas», del qual reproduïm un fragment:

Desde que se divulgó la noticia de hallarse embargada y pendiente de remate, la expresada colección, no faltaron personas ni entidades de acendrado patriotismo que, en silencio y sin jeremiadas ni lamentaciones no sentidas, pusiesen manos a la obra para evitar que se dispersaran los libros que sirvieron al insigne poeta y fueron sus consejeros y sus confidentes.

Claro está que tal resolución debía ser conducida con prudencia para que el deseo patriótico de poner a salvo las reliquias literarias. Y del cantor de *L'Atlántida*, no fuera explotado por el respetable gremio de pr[esta]mistas y licitadores habituales de juzgado, y para que no resultase que la función periodística ofrecida en aparente desagravio de Verdaguer redundara en provecho exclusivo de la explotación o de la usura. Así se han pasado en silencio todas las recriminaciones injustas y poco sinceras que se han venido propalando, hasta que quedara firme la adquisición.

Ja queda clar que passa comptes amb els articulistes que han organitzat l'escàndol, aquells que s'han servit del «sentimentalisme» per agitar l'opinió pública en aquesta qüestió, com denunciava *El Poble Català* el 5 d'octubre (*supra*). Marquina, signant «Farfarello», en l'edició del matí del 9 d'octubre de *La Publicidad*, a primera plana, tanca unes informacions sobre el cas, amb un breu article titulat «En acción de gracias», del qual reproduïm uns fragments:

Vaya esta página de hoy en acción de gracias al *Institut d'Estudis Catalans* que, adquiriendo la biblioteca de Verdaguer, ha reivindicado el honor y la dignidad de estas Ramblas que, en la memorable tarde funeraria y dolorosa, hicieron homenaje de tristeza y de luto al gran poeta muerto. Muy loable, y muy patriótica y muy sentimental es la hazaña del Instituto. Sobre todo, muy sentimental. Ha llegado la hora de que esta pobre pluma a quien tanto con este motivo se ha atacado de sentimental, recabe y defienda el honor de su sentimentalismo. Yo os digo que si el acto del *Institut d'Estudis Catalans* no fuera sentimental no tendría ni la mitad del inmenso valor que ahora tiene; si no enraizara en el entusiasmo de un sentimentalismo, o fuera hijo de un cálculo o deber, perdería este perfume esencial de tributo fervoroso y sería como un ramo de flores artificiales arrojado por la fuerza sobre la tumba del poeta [...].

El sentimiento ha de salvar el mundo y la emoción ha de ser el camino.

[...] Pero me place figurarme que he contribuido en algo a que no se perdiera la biblioteca del Padre Verdaguer.

I acaba justificant-se pel seu «apasionamiento», ja que està «viviendo ese gran pecado que se llama juventud». Amb aquest estil abrandat i líric, es va tancar la polèmica, que, de ben segur, tenia raons ideològiques i, potser, també personals.

ELS PASSOS CAP A LA BIBLIOTECA NACIONAL

L'IEC, fundat el 5 de juliol de 1907, des dels seus inicis va tenir la idea i la voluntat de crear una Biblioteca Nacional, com van manifestar reiteradament els membres fundadors en les seves reunions i es reflecteix a les actes dels primers anys. Així, per exemple, ja el 21 d'octubre d'aquell any acorden adreçar-se a la Diputació i a l'Ajuntament de Barcelona perquè «procurin la fundació d'una gran Biblioteca Nacional» i nomenen una comissió redactora, integrada pel president, el tresorer i el secretari, perquè redacti una memòria-exposició. El 28 d'octubre continuen debatent la qüestió i concreten que (respectem l'ortografia original):

es procuraria d'una manera principalíssima reunir els fondos principals que's troben escampats y dislocats en colleccions públiques y privadas. Per aixó's procuraria reunir en la nova Biblioteca els llibres que are guarden les Corporacions y que's podrien arregar en diversos dipòsits.

Van posar-se en marxa, presentaren la memòria el 13 de novembre a l'Ajuntament, que fou ben acollida. L'acta del 29 de novembre recull una informació de Pere Corominas sobre les gestions que s'estaven fent:

El Sr. Corominas vá donar compte de les notícies oficiosas que corrien de que la ponència encarregada de formular l'anomenat pressupost de cultura del Excm. Ajuntament había acollit amb simpatia la memòria presentada per l'Institut proposant la creació d'una gran Biblioteca Catalana.

Malauradament, aquest Pressupost extraordinari de Cultura no va arribar a bon port per l'oposició molt dura dels sectors dretans i clericals de la societat catalana —inclosa bona part dels regidors i diputats de la Lliga—. El projecte destinava «500.000 pessetes a la Biblioteca Nacional de Barcelona» (Pérez-Bastardas 2008: 77). L'alcalde de nomenament reial, Domènec Joan Sanllehy i Alrich, en contra de la voluntat majoritària del consistori, va suspendre part del pressupost —on hi havia la partida esmentada— amb un decret del 5 de maig d'aquell 1908, transcrit per Pérez-Bastardas (1980: 163-164). El governador civil, Ángel Ossorio y Gallardo, va suspendre de manera total i definitiva tot el pressupost el juny, un mes i escaig després, segons Pérez-Bastardas (1980: 186-188).

Això no va desmotivar els membres de l'IEC, que continuaren comprant, amb el pressupost que tenien assignat, o bé demanant-ne d'específics a la Diputació, llibres, manuscrits, fons patrimonials —la majoria, nobiliaris—, documents d'antiquaris i bibliòfils i activant donacions privades.²³ El 1911 l'IEC va crear, en vistes a constituir la fu-

23. A tall d'exemple, en l'acta del 13 de gener de 1908, es recull que la idea de la formació d'una Biblioteca Nacional havia despertat l'interès de «colleccionistes i bibliòfils» i en la del 20 d'aquell mes ja es parla de l'adquisició de «la biblioteca oferta pel anticuari y bibliòfil D. Salvador Babra». També, el mateix dia, Josep Pijoan informa que «finalment s'han arreglat les diferències d'estima referents a la

tura «Biblioteca Nacional de Catalunya», una «Ponència circumstancial de Biblioteca formada pel president de l'Institut, son Secretari general i els Bibliotecaris de les tres Seccions», segons consta a l'acta del Ple del 22 de juny, ponència que ja es va reunir aquell mateix dia sota la presidència d'Enric Prat de la Riba. I el 3 d'agost, en un altre plenari presidit per Prat, s'avança en la creació de la BC amb l'acord que el pressupost extraordinari de la Diputació destinat a la compra de llibres «s'esmerci en la formació d'una Biblioteca de mà, comprenent els llibres més fonamentals en totes les disciplines, i que es col·locarà a disposició del públic en la nostra Biblioteca pròxima a inaugurar-se». Noti's el possessiu «nostra», indicatiu de la vinculació entre la institució creadora i el nou ens.

També cal fer especial atenció al concepte «Biblioteca de mà», és a dir, una secció destinada a la bibliografia essencial i actualitzada dels diversos camps del saber. Justament Eugeni d'Ors els anys 1909 i 1910 al *Glosari* que publicava a *La Veu de Catalunya* plantejava que en aquell moment el que calia eren llibres científics —remarco que l'adjectiu volia dir en totes les disciplines—, en contraposició parcial als que clamaven per una xarxa de biblioteques populars. Hi hagué una sonada polèmica a la premsa que durà uns quants mesos, especialment viva a la tardor de 1910, que ha estat molt ben estudiada per Baró / Mañà (2004). L'IEC i la BC van tenir molt clar que ser una biblioteca patrimonial, ateses les necessitats del país, havia de ser compatible amb una biblioteca d'accés obert a tot el públic interessat a llegir i formar-se. Jaume Massó i Torrents, Inspector general de la BC, en l'acte inaugural, ho resumia així (Massó 1914: 44):

Des del primer moment que va pensar-se en destinar aquesta on ens trobem per sala de lectura, vàrem comptar establir-hi tot l'entorn una biblioteca de referència que, batejada a l'alemanya, hem nomenat *biblioteca de mà*.

Jordi Rubió (1914: 10) pocs mesos abans, també l'havia denominat així, i aquesta pràctica fou una novetat absoluta a l'Estat, com assenyalen Martín / Riera (2007: 69):

És a dir, abans de decidir què ha de constituir els fons de la biblioteca, els fundadors volen formar la col·lecció de lliure accés. El simple fet de voler establir-la ja va ser tota una revolució, ja que era la primera biblioteca de tot Espanya que instaurava el sistema d'*open shelves* (prestatges oberts). I, per a establir aquest sistema, una filosofia molt propera als canons de la Mancomunitat: la innegable certesa que aquesta especial disposició dels llibres farà que els llegidors aprenguin a decidir.

Entre els passos que l'IEC va fer en aquesta direcció, hi ha l'acord del Ple del 13-X-1911 de nomenar una Comissió, integrada per Miquel Àngel Fargas (president de torn), Antoni Rubió, Lluís Segalà, Pere Corominas, Àngel Guimerà, Joan Maragall i Eugeni d'Ors, que va ser rebuda per l'alcalde, el marquès de Marianao, el 27 d'aquell mes. Se-

Biblioteca del Palau» que hi havien entre ell i «el capellà beneficiat que [...] la venia» i s'havia acordat un preu de 20.000 pessetes. La compra de Babra i la donació del comte de Lavern van ser importantíssimes, ja que van dotar la BC de bona part dels manuscrits de Verdaguier que s'hi conserven (Gudayol 2002: 413-417) i que constitueixen el fons verdaguerià més extens i complet que es conserva.

gons les actes, tenia la missió de demanar 50.000 pessetes per a «la biblioteca a mà», tot i que l'expressió no surt en el missatge que, redactat per Maragall,²⁴ es va publicar a la premsa.²⁵ L'ajut fou concedit.

El 1914 la BC va independitzar-se de l'IEC, malgrat que quedava instal·lada en els locals d'aquest en el Palau de la Generalitat. Va inaugurar-se el 28 de maig. Als membres de l'Institut, en general, els va costar d'acceptar aquesta separació i la pèrdua del control, ja que s'havia considerat des dels inicis que la Biblioteca era la seva tasca «essencial». Tot amb tot, l'Institut va continuar-hi vinculat, sobretot en les figures del director, Jordi Rubió, i de l'inspector general, Jaume Massó i Torrents, i dels membres que formaven part del Patronat.²⁶

És evident que l'IEC exercia un control important sobre la BC, per més que aquesta fos autònoma en l'administració del seu pressupost, que venia, convé recordar-ho, sobretot de la Diputació i de l'Ajuntament, i de mecenes privats. El novembre de 1925, la dictadura de Primo de Rivera, que havia deixat inactiu l'IEC en suprimir-li pràcticament la dotació pressupostària,²⁷ a fi de controlar millor la BC va destituir-ne el Patronat que la regia i en nomenà un de nou. Això sí, no van gosar treure Jordi Rubió (Patxot 1952: 325-327). En el colofó del vol. setè del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, corresponent als anys 1923-1927, però publicat el 1932 i que, com és habitual en aquest tipus de paratextos no va signar, però que no dubtem a atribuir a Jordi Rubió, s'expliquen de manera succinta i clara les vicissituds del volum i els efectes que la dictadura primoriverista hi va tenir. Com que diríem que és un text que, si no desconegut, almenys ha passat desapercebut, pel seu interès el transcrivim a continuació:

24. S'ha de posar en relleu que fou una de les poques vegades que Guimerà participà en una acció de l'IEC, tot i que era un dels membres inicials de l'IEC —que no fou triat per Prat de la Riba— i gairebé no anà a les reunions (Balcells / Pujol 2002: 22, n. 37, i 70). Pel que fa a Maragall, redactor del text adreçat a l'Ajuntament, cal dir que fou un dels seus darrers escrits (morí el 20 de desembre d'aquell 1911), que hom pot llegir en la reproducció que en feren *La Veu de Catalunya*, edició del matí del dia 28, i el mateix dia *El Poble Català*. Es troba recollit a Joan Maragall, *Obres completes*, vol. 1, p. 820-821 (Barcelona: Selecta, 1970). També a les recents *Obres completes* d'Edicions 62 (2024), v. 3, p. 166-168.

25. Des dels periòdics, tant els afins a Prat de la Riba com d'altres tendències, es va orquestrar una pressió mediàtica sobre l'Ajuntament. Així, *La Veu de Catalunya*, en una glosa de Xènius i una notícia a primera plana del 26-X-1911, edició del matí, reproduïda també en l'edició matinal, donava suport a la petició de l'IEC i reproduïa les notes que en el mateix sentit havien publicat *El Poble Català*, *Diario de Barcelona* i *El Diluvio*.

26. En l'article VII dels Estatuts fundacionals el primer Patronat, constituït el 14-V-1915, tenia aquesta composició: Prat de la Riba, president de la Diputació, el president de torn i el Secretari General de l'IEC, un representant de cada Secció (Històrico-Arqueològica, Filològica i Filosofia), Albert Bastardas i Jaume Bofill i Mates [que a partir del 1918 seria membre de l'IEC] per l'Ajuntament de Barcelona, Isidre Bonsoms nomenat per l'IEC com a gran donador, l'inspector general (Jaume Massó i Torrents) i el director (Jordi Rubió).

27. La temptació de suprimir l'IEC va ser sempre present en els governants de la Diputació en els anys de la Dictadura de Primo. Albert Balcells explica que aleshores en els pressupostos provincials hi apareixia una partida, mai no executada, destinada a un ens fantasma, l'Institut Superior de Cultura de Catalunya, que no va funcionar mai, no se sap si per indecisió dels polítics de la Diputació o perquè els possibles candidats a formar-ne part no gosaren tampoc de comprometre-s'hi (Balcells 2000: 38-39).

Fins l'any 1925 no va quedar enllestit el volum sisè d'aquest BUTLLETÍ i encara sense índex, que avui repartim. En el 1927, obligats a reprendre la publicació, s'hagué de fer preceptivament en castellà, amb la sola excepció dels manuscrits de Vic, per tractar-se d'un article ja començat. Així [s']explica que, fins la pàg. 332, el títol de BUTLLETÍ no sigui donat en la nostra llengua. A principis de 1928 fou canviat el nom de la *Biblioteca de Catalunya* pel de *Biblioteca Central de la Diputación Provincial*. No ens atrevírem a sortir al món sota aquesta denominació desnaturalizant. Preferírem anar entretenint la impressió i esperar temps millors. En 1930, en caure la Dictadura [de] Primo de Rivera, fou restablert el nostre nom legítim. Restablerta la unitat de Catalunya, ens hem afanyat a completar aquest volum, i imprimint-ne novament la portada en català, però deixant els articles en la forma que havien estat impresos.

Que la BC hauria de patir després de la supressió de la Mancomunitat era previsible. Agustí Calvet, *Gaziel*, a la primera plana de *La Vanguardia* del divendres 7 d'agost de 1925, publicava un article magnífic titulat «Un fràgil navío. La “Biblioteca de Catalunya”», dedicat a valorar la confiscació de la BC per part de la Diputació de Barcelona. Entre altres coses, destacava: «Es la única biblioteca general verdaderamente moderna de nuestra tierra». I posava en relleu que amb aquell acte d'apropriar-se de la Biblioteca l'organisme provincial quedava compromès amb una «grave responsabilidad», perquè era «un servicio público tan elemental y tan indispensable como los hospitales». El *Diario de Barcelona* del dia 13 d'aquell mes, també a la primera pàgina, estampava un editorial on esmentava que l'article de *Gaziel* era oportú i que havia produït «un efecto inmediato», ja que el diputat Ponent de Cultura de la Diputació, Antoni Robert Rodríguez, havia reaccionat de seguida explicant a la premsa que la BC no corria cap perill i que fins i tot se li havia incrementat el pressupost.²⁸ El cinisme d'aquest personatge, tanmateix, no tenia límit, ja que la BC va perdre la subvenció de l'Ajuntament i la Diputació va rebaixar la seva. A més, com ha destacat Reis Fontanals, la Comissió Provincial Permanent, de la qual formava part Robert, el 28-XII-1928, va prendre l'acord de comprar per a les Biblioteques Populares «300 exemplars de l'obra de José Pemartín *Los valores históricos de la dictadura española* [...], *La Nueva España* de L. Boix o els *Álbums de Primo de Rivera*» (2007: 142).

El febrer de 1930, a conseqüència dels canvis de govern a Madrid, es va reorganitzar la Diputació de Barcelona, amb una nova composició de membres. Això va comportar dotar l'IEC de plena personalitat jurídica i el retorn a la BC de la seva autonomia de funcionament i amb un nou Patronat en el qual l'IEC tenia majoria. En la sessió que l'IEC celebra el 14 de març d'aquell any es dedica a reprendre l'activitat institucional i, entre altres aspectes, es revisa l'estat econòmic, s'agraeix el suport dels mecenes que l'havien sostingut en els anys de la Dictadura i a cobrir vacants. I, pel que fa a la seva situació actual, es van tractar aquestes qüestions d'interès per al nostre treball, que transcrivim de l'acta del Ple:

28. També el diari *La Publicitat* del dia 15, igualment a primera plana, titulava un article, sense signar, «Una alarma infundada», donant per bones explicacions del diputat Robert i criticant *Gaziel* i el seu diari. Fins s'hi pot notar una certa ironia en parlar dels polítics de la Diputació. Cal dir, però, que l'article té algunes frases suprimides per la censura governativa i que per això en alguns moments no acaba de fer sentit.

El Secretari General indica la conveniència i la urgència que s'estudiï la forma de regularitzar la situació legal de l'Institut i el lligam amb la Biblioteca de Catalunya [...].

A propòsit de la represa de totes les activitats de l'Institut en l'hora actual, el Sr. Puig i Cadafalch manifesta que, en la seva qualitat de Diputat Provincial, pot anticipar que l'Institut serà el que era abans: li seran retornats aquells serveis culturals que depenien d'aquell abans que la Diputació se n'incautés, i que li seran assignades les 50.000 ptes. de subvenció que figuren en el pressupost provincial a favor de l'inexistent «Instituto Superior de Estudios».

Durant el 1930 es produeix una intensa activitat per tal de traslladar l'IEC i la BC a l'antic Hospital de la Santa Creu i a la Casa de Convalescència, que suposa un trasbals important per a ambdues institucions, en especial per a la BC (Balcells / Pujol 2002: 229-239). L'acta del Ple de l'IEC del 18-XII-1930, extensa i detallada, explicita les «Bases» de l'acord entre la Diputació, l'Ajuntament de Barcelona, l'IEC i el Patronat de la BC per al trasllat i per al funcionament futur de les dues entitats afectades. La Base 6a tenia aquest redactat:

La Biblioteca de Catalunya seguirà regida per un Patronat compost del President de torn²⁹ i Secretari General de l'Institut d'Estudis Catalans; un Representant de cada una de les Seccions d'aquest; l'Inspector de la Biblioteca nomenat per l'Institut; dos Representants de l'Ajuntament i altres dos de la Diputació; tres Representants dels donadors que han afavorit la Biblioteca amb deixes importants, i el Director d'aquesta, el qual actuarà de Secretari.

L'Excm. Senyor Alcalde de Barcelona i l'Excm. Senyor President de la Diputació seran Presidents nats del Patronat.

FINAL

La història de la Biblioteca de Catalunya està força ben documentada (Rubió 1914; Bohigas i Balaguer, 1968; Galí 1985; Fontanals / Losantos 2007; Fontanals 2009; Alaix 2014) i no toca aquí de repetir-ne la trajectòria, de la qual hem intentat de completar i matisar alguns aspectes.

La BC va ser una de les creacions fonamentals de l'IEC de la preguerra. La història d'ambdues institucions va estar, com hem vist, estretament lligada. La compra dels llibres de Verdaguer fou una de les bases inicials dels seus fons. Aquestes obres van ser de gran importància per servir els lectors del moment. Ja hem fet esment abans que la biblioteca de Marià Aguiló, de caràcter patrimonial i útil bàsicament per als estudiosos, la d'Antoni Aulèstia i Pijoan, limitada de volums i temàtica, i la llibreria de Verdaguer són el que es posa a l'abast del públic el 1914.

29. Segons l'acord del 28-III-1911 pel qual l'IEC passava a articular-se en tres Seccions (Històrico-Arqueològica, Filològica i Ciències), l'IEC seria presidit per torn pels tres presidents d'aquestes, quatre mesos cada un (Galí 1986: 71-72).

Malauradament, els llibres verdaguerians han estat disgregats dins les diverses seccions temàtiques de la BC. Eren obres que comprenien des de la literatura clàssica a la moderna (catalana, provençal, castellana, francesa, italiana), la religiosa (de tots els àmbits: teologia, mística, hagiografia, història eclesiàstica, devocions populars) fins a la dels seus contemporanis, passant per la llengua (diccionaris, gramàtiques), la botànica, la geologia, la història (Països Catalans, Espanya, Amèrica), la filosofia, el folklore o l'astronomia. La biblioteca de Verdaguer fou, doncs, especialment útil per a cobrir el catàleg de matèries de la naixent BC. Pere Bohigas sintetitza el valor de la llibreria verdagueriana en aquests termes, que transcrivim:

Esta biblioteca contiene obras representativas de grandes autores de la época de Verdaguer (Victor Hugo y Lamartine, en francés), y de grandes poetas épicos (Homero, Virgilio, Tasso, Milton). Particular interés tiene lo que podríamos llamar biblioteca de estudio de Verdaguer, compuesta principalmente por obras de ciencias naturales, hagiografía, libros sobre la infancia de Jesús y la Virgen María, historia, etc., algunos de los cuales tienen señalados con lápiz pasajes aprovechados en notas que ilustran sus poesías. Verdaguer, escritor parsimonioso y estudioso, no fiaba nada a la improvisación y [...] se documentaba escrupulosamente, aunque la mayor parte de veces se tratara de hechos legendarios. Por tal motivo estos libros suyos, y muy especialmente los marcados con lápiz son de gran interés para el estudio de su obra, y en particular de sus fuentes (1968: 86).

Sens dubte amb la millor intenció, en una tasca que tampoc no devia ser fàcil, es van separar «En la biblioteca literaria [...] 671 volúmenes dedicados al poeta de los restantes». Aquí «separar» deu voler dir que es van extreure dels fons generals i agrupar en un conjunt. D'aquest conjunt hi devia haver un inventari o una llista on s'indiquessin autors i registres. Per ara, però, no s'ha localitzat.³⁰

A desgrat dels problemes negatius que hem assenyalat, cal insistir en el paper fonamental que l'IEC i després la BC han tingut en la conservació patrimonial de Verdaguer. La BC cal destacar que ha anat adquirint fins avui tots els documents verdaguerians dels quals ha tingut notícia, que ha potenciat les donacions, manté al dia el fons bibliogràfic, que ha catalogat, inventariat i descrit els manuscrits i documents del seu fons de manera rigorosa i accessible, que ha fet exposicions molt rellevants (singularment les de 1945 i la de 2002, amb notables catàlegs) i, en definitiva, que se situa com el centre de referència imprescindible per als estudis verdaguerians.

30. El 10 de febrer de 2025 vam demanar a la BC que ens indiquessin com ho havíem de fer per consultar-la. Vam reiterar la petició el dia 18 i el 19 ens van respondre del Servei d'Accés i Obtenció de Documents que la sol·licitud s'estava «tramitant». A primers de maig, data de tancament de la revisió del present article, encara no havíem obtingut la informació; ni tampoc a finals d'octubre de 2025, data de la revisió final d'aquest text. S'ha perdut la relació d'autors i de registres (i les signatures, si es van recollir)? És possible que no s'establís una llista, sinó que simplement els volums amb dedicatòria se separessin a prestatges per tal d'integrar-los a la col·lecció verdagueriana, amb signatura topogràfica «Verd». En tot cas, és de lamentar (i ens abstenim de qualificar-ho) que no ens hagin enviat cap resposta.

BIBLIOGRAFIA

- ALAIX I GIMBERT, Tània / BELLOSTAS, Maria Rosa (2014): *La Biblioteca nacional de Catalunya*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya.
- ARXIU DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS: Fons «Actes». Consultable en versió digital dins *IEC Obert*. Arxiu Històric / Actes de reunions. Consultes en diversos moments des de l'1 de setembre de 2024 a 28 de febrer de 2025. En línia: <<https://iecobert.iec.cat/results?generalSearch=&dateFilters=type%3Dages&otherFilters=ambit%3D3%26subambit%3D1&pagination=currentPage%3D1%26pageSize%3D20%26currentTab%3Dall%26orderBy%3DDateAsc&mainR=Author%3AInstitut+d%27Estudis+Catalans>>.
- BALCELLS, Albert (2000, novembre): «La Dictadura de Primo de Rivera i Pompeu Fabra», *Revista de Catalunya*, 156, p. 30-48.
- BALCELLS, Albert / PUJOL, Enric (2002): *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. Volum I. 1907-1942*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BARÓ, Mònica / MAÑÀ, Teresa (2004, juny): «Eugeni d'Ors i les biblioteques: una aproximació a partir del *Glosari*», *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, 12, s/paginar.
- BOHIGAS I BALAGUER, Pere (dir.) (1968): *Cincuenta años de la antigua Biblioteca de Catalunya*. Barcelona: Biblioteca Central de la Diputació de Barcelona.
- COROMINES, Pere (1974): *Diaris i records*, vol. 2: *De la Solidaritat al Catorze d'Abril*. Barcelona: Curial.
- FONTANALS JAUMÀ, Reis (2009, desembre): «La fundació d'una biblioteca nacional. La Biblioteca de Catalunya entre 1907 i 1923», *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, 23, s/paginar.
- FONTANALS JAUMÀ, Reis / LOSANTOS VIÑOLAS, Marga (2007): *Biblioteca de Catalunya 100 anys: 1907-2007*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya.
- GALÍ, Alexandre (1985): *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*. Llibre XIII. *Biblioteques generals tècniques i especialitzades. Bibliografia i bibliofília*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí.
- GUDAYOL, Anna (2002): «Manuscrits verdaguerians de la Biblioteca de Catalunya: petita història de registres, signatures i bibliotecaris», dins *Anuari Verdaguer 2002*. Vic: Eumo Editorial / Universitat de Vic, p. 413-431.
- MARTÍN GONZÁLEZ, Lourdes / RIERA SAGRERA, Marta (2007, gener-abril): «La col·lecció de referència a la Biblioteca de Catalunya», *Item*, 45, p. 67-86.
- MASSÓ I TORRENTS, Jaume (1914, maig-agost): «Lectura feta en la sessió Inaugural pel seu Inspector», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, II, p. 41-48.
- PATXOT I JUBERT, Rafael (1952): *Guaitant enrere: adéu a Catalunya. Fells de la vida d'un octogenari*. Ginebra: Edició Privada.
- PÉREZ-BASTARDAS, Alfred (1980): *L'Ajuntament de Barcelona a primers de segle (1904-1909)*. *Albert Bastardas i Sampere, primer alcalde popular*. Barcelona: Edicions 62.
- PÉREZ-BASTARDAS, Alfred (2008): «El Pressupost Extraordinari de Cultura de 1908: entre la solidaritat municipal i la Solidaritat Catalana», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. XIX, p. 71-84.

- PINYOL I TORRENTS, Ramon (en premsa): «*La llarga aventura dels drets d'autor de Verdager (1896-1982)*», *Anuari Verdager. Revista d'estudis literaris del segle XIX*, núm. 33.
- PINYOL I TORRENTS, Ramon (2023, juny): «Un poema de Verdager inèdit i censurat. Notes a propòsit del llibre *Disperses* (1924)», *Scripta*, 21, p. 351-354.
- [RUBIÓ I BALAGUER, Jordi] (1914, gener-abril): «Ressenya de la formació de la Biblioteca», *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, I, p. 5-12.
- VERDAGUER, Jacint (2006): *Barcelona. Textos per a un llibre*, ed. crítica a cura de Francesc Codina i Valls. Vic: Eumo / Societat Verdager.

RESUM

Els llibres de la biblioteca privada de Jacint Verdager van ser, amb els de Marià Aguiló i alguns altres que posseïa l'Institut d'Estudis Catalans, la base sobre la qual es va configurar la Biblioteca de Catalunya. Foren adquirits per l'Institut el 1908 en el marc d'una remorosa polèmica a la premsa. La institució acadèmica des del seu inici va tenir la voluntat de crear una Biblioteca Nacional de Catalunya. Amb documentació oblidada o desconeixuda, l'article es proposa de traçar un quadre de com foren els inicis de la Biblioteca, inaugurada el 1914, l'impuls i els lligams amb l'Institut, fins a l'època de la Dictadura de Primo de Rivera, en què ambdues entitats van sofrir les mesures descatalanitzadores d'aquest règim polític. Alhora, també posar en relleu la importància de l'adquisició de la llibreria verdageriana, que així es va poder salvar de la dispersió i que constitueix un patrimoni literari d'especial valor.

PARAULES CLAU: Jacint Verdager, Institut d'Estudis Catalans, Biblioteca de Catalunya, Marià Aguiló, Jordi Rubió.

ABSTRACT

«An utter disgrace: The poet Verdager executed»
The public auction of the author's books and the formation of the
Biblioteca de Catalunya

The books from Jacint Verdager's private library, along with those belonging to Marià Aguiló and a few others from the "Institut d'Estudis Catalans", provided the basis for the "Biblioteca de Catalunya" ('Library of Catalonia'). They were acquired by the "Institut" in 1908 amidst fierce controversy in the press. From the start, the "Institut" wanted to create a "Biblioteca Nacional de Catalunya". Using forgotten or unknown do-

cumentation, this article aims to trace a picture of how the “Biblioteca” began when it was opened in 1914, and the connections with the “Institut” and the impetus it gave right up to the time of the Primo de Rivera dictatorship, under which the two institutions were the victims of the “decatalanizing” measures adopted by this regime. At the same time, we would also like to emphasize the importance of the acquisition of Verdaguer’s collection of books, which prevented the dispersal of a particularly valuable literary treasure.

KEYWORDS: Jacint Verdaguer, Institut d’Estudis Catalans, Biblioteca de Catalunya, Marià Aguiló, Jordi Rubió.